

Význam interpretačních soutěží a jejich vliv na vzdělávání žáků základních uměleckých škol

PhDr. Jaromír Zubíček, ArtD.

Úvodem

Dříve než se zamyslíme nad specifíčností interpretačních soutěží základních uměleckých škol (dále ZUŠ) a jejich vlivu na vzdělávání žáků v uměleckých oborech daného typu škol, poukážeme na historické souvislosti ovlivňující principy výchovy a vzdělávání v ZUŠ. Tradice a zaběhnuté výchovné postupy ovlivňující fungování uměleckých škol nemají tak hluboké kořeny jako je tomu u škol základních, středních, či vysokých, nicméně přece jen do značné míry ukazují na směr, kterým se české umělecké školství ubíralo, a na kterém vývojovém stupni se dnes nachází.

Vznik základního uměleckého školství sahá v českých zemích až do 17. století, kdy se hudební vzdělávání provozovalo na základě soukromé linie prostřednictvím kantorů. Samozřejmě nelze hovořit o samostatném organizovaném vzdělávání, ale o ryze soukromé a nesystémové výuce určené vybraným sociálním skupinám.

Teprve v období 19. století dochází ke vzniku prvních organizovaných městských hudebních škol. Skutečné kořeny dnešní sítě institucí zaměřených na umělecké vzdělávání lze zařadit teprve do období první republiky.¹ Zde byl již ustanoven odborný dohled školní inspekce. Další vývoj se dostavil až po druhé světové válce v podobě jednotného typu základních hudebních škol platného pro celé území státu. Následná transformace čekala hudební školství v šedesátých letech 20. století ve změně názvu na "Lidová škola umění" a v ustálení dnešní oborové struktury, tj. obory hudební, výtvarný, taneční a literárně-dramatický.²

V roce 1990 dochází opět ke změně názvu na dnešní "Základní umělecká škola". Průběžná přejmenování byla do té doby v podstatě jedinou změnou provázející hudební školství od jeho zestátnění, vždy totiž formálně spadalo pod zájmové vzdělávání.

Základy dnešních principů ZUŠ byly stanoveny teprve v roce 1991 vyhláškou MŠMT o organizaci základního uměleckého školství. Dalším mezníkem se stal rok 2004, kdy díky

¹ VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

² KOLEKTIV AUTORŮ. *Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2010.

zavedení nového školského zákona,³ bylo základní umělecké školství zařazeno do výchovně vzdělávacího systému ČR. Školský zákon ve svém paragrafu č. 109 ustanovuje: Základní umělecké vzdělávání poskytuje základy vzdělávání v jednotlivých uměleckých oborech a připravuje také žáky pro vzdělávání ve středních školách uměleckého zaměření a v konzervatořích, popřípadě pro studium na vysokých školách s uměleckým nebo pedagogickým zaměřením.

Podle nových norem dostalo základní hudební vzdělávání podobu dlouhodobého, systematického a komplexního studia, majícího za úkol rozvíjet a kultivovat umělecké předpoklady a talent širokého okruhu zájemců. Dnešní struktura a široká síť základních uměleckých škol v ČR má jen stěží srovnání v evropském nebo světovém kontextu.

Přestože základní umělecké školy neposkytují podle školského zákona stupeň vzdělání, mají zásadní důležitost pro fungování středních uměleckých škol a konzervatoří. V některých případech jsou žáci ZUŠ přijati přímo na vysokou školu typu AMU či JAMU.

Systém fungování a význam interpretačních soutěží

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhláší každoročně ve spolupráci s Ústřední uměleckou radou ZUŠ ČR soutěže žáků základních uměleckých škol v jednotlivých disciplínách, které se opakují v pravidelných tříletých cyklech.⁴ Legislativa vymezující a upřesňující fungování soutěží základních uměleckých škol je složená ze dvou vyhlášek MŠMT, Rámcového vzdělávacího programu pro základní umělecké vzdělávání a z Organizačního řádu soutěží a přehlídek základních uměleckých škol.

Vyhlašovatel soutěží tj. MŠMT určuje odborné zaměření a tematické okruhy soutěží, případně stanoví podrobnosti o organizaci jednotlivých soutěží v organizačních řádech, které obsahují zejména členění věkových kategorií žáků, stanovení podmínek pro účast a vyhodnocení soutěží.

Dále Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyhláškou o základním uměleckém vzdělávání⁵ stanovuje, že přehlídky a soutěže slouží k podpoře nadaných žáků, k výměně

³ ČESKO. Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2004.

⁴ ČESKO. Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 55 ze dne 28. ledna 2005 o podmínkách organizace a financování soutěží a přehlídek v zájmovém vzdělávání. In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2005.

⁵ ČESKO. Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 71 ze dne 9. února 2005 o základním uměleckém vzdělávání. In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2005.

zkušeností a k porovnávání výsledků vzdělávání v jednotlivých uměleckých oborech a předmětech.

V článku 1 (Organizační řád soutěží a přehlídek základních uměleckých škol)⁶ uvádí cíle uměleckých soutěží, spočívající v podpoře žáků k tvořivé činnosti, v rozvoji jejich dlouhodobého, soustavného a komplexního studia, ve vyhledávání žáků s vynikajícími vzdělávacími výsledky a k vytvoření možností porovnávat výsledky studia a k výměně zkušeností, kontaktů a informací na okresní, krajské i celostátní úrovni. Soutěže mají podle MŠMT za úkol vytvářet pro žáky motivující prostředí, umožňující sebereflexi a napomáhat růstu uměleckých a pedagogických osobností.

Druhý článek dává soutěže do spojitosti s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní umělecké vzdělávání. Podle tohoto článku soutěže vycházejí z Rámcového vzdělávacího programu pro základní umělecké vzdělávání a zohledňují obsah a zaměření výuky jednotlivých oborů. „Účast žáka i učitele v jednotlivých kolech soutěže i při dalších souvisejících akcích (koncerty vítězů, přehlídky vítězných prací a jevištních či literárních uměleckých projevů) se považuje za součást výchovně vzdělávací práce.“⁷

Z výše uvedených informací vyplývá úzká souvislost problematiky soutěží s významem nového termínu zařazeného do RVP pro ZUV, kterým jsou klíčové kompetence ve výchově a vzdělávání. Cílem Rámcového vzdělávacího programu pro základní umělecké vzdělávání je tedy utvářet a rozvíjet klíčové kompetence žáků. Dále mají klíčové kompetence za úkol kultivovat osobnost žáků po stránce umělecké a motivovat je k celoživotnímu učení, motivovat žáky k učení a spolupráci vytvořením příznivého sociálního, emocionálního a pracovního klimatu.⁸

„Specifické klíčové kompetence definované pro základní umělecké vzdělávání představují souhrn vědomostí, dovedností a postojů důležitých pro rozvoj žáka po stránce umělecké a pro jeho budoucí uplatnění v praktickém i profesním životě. Utváření těchto specifických klíčových kompetencí je zaměřeno především na rozvoj schopností žáků tvořit, vnímat a interpretovat umělecké dílo. Osvojení kompetencí umožní žákovi vytvořit si pozitivní vztah k umění a kultuře, k ostatním lidem i k sobě samému.“⁹

⁶ MŠMT. *Organizační řád soutěží a přehlídek základních uměleckých škol*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014, Č. j.: MSMT-35702/2014-1.

⁷ KOLEKTIV AUTORŮ. *Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2010.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

Utváření a rozvíjení klíčových kompetencí je celoživotním procesem. Podstatou základního uměleckého vzdělávání je vybavit žáky kompetencemi na takové úrovni, která je pro ně vzhledem k jejich osobnímu maximu v dané etapě dosažitelná. Smyslem tedy není definitivní dosažení klíčových kompetencí, ale neustálé směřování k nim.¹⁰

Uvědomíme-li si fakt, že práce pedagoga může být vedením školy hodnocena na základě úspěchů jeho žáků v soutěžích, dostáváme se snadno do kolize s klíčovými kompetencemi. Další problém může vzniknout v podobě učitele snažícího se prosadit ve své profesi cestou soutěžních ocenění. Díky této snaze může snadno dospět k rozporu mezi filozofií Rámcového vzdělávacího programu a osobního prospěchu.

Nalezení rovnováhy, mezi zdravým soutěžením pomáhajícím umělecký rozvíjet žáka a škodlivým přístupem založeným jen na úspěchu dané školy a pedagoga, mohou ovlivnit samotní pedagogové spolu s vedením vzdělávací instituce. Přestože se v dnešní době jedná o zcela ojedinělý negativní projev nezdravého soutěžení, cílem tohoto článku je na něj upozornit.

Podíl odpovědnosti učitele a vedení uměleckých škol v problematice interpretačních soutěží

Cesta k dosažení profese pedagoga v základní umělecké škole je dlouhá.¹¹ Příprava na toto povolání může začínat již v pěti letech. Tehdy mohou budoucí učitelé nastoupit do prvního ročníku přípravného studia v základní umělecké škole. Po ukončení sedmi let prvního stupně základního uměleckého vzdělávání pokračují studiem šesti ročníků konzervatoře a následně tří, nebo pěti let vysokoškolského studia. Celkově to je až 20 let přípravy na kariéru učitele v ZUŠ vedle klasického vzdělávání v základní eventuálně střední škole, neboť není výjimkou situace, kdy student konzervatoře paralelně navštěvuje gymnázium, nebo jinou střední školu.

Během odborné přípravy je budoucí pedagog srovnáván se spolužáky, protože umělecké obory jsou nastaveny výběrově a sítím do dalšího studia projdou jen ti opravdu velmi talentovaní. Nutnost úspěšné účasti na soutěžích a dlouhodobé odolávání konkurenčnímu tlaku provází žáky a studenty umění po celou dobu. Studium založené na

¹⁰ BOŘEK, Lubor. Soutěže ZUŠ, tentokrát trochu jinak. In: *Řízení školy ZUŠ 2/2013*, Praha, Wolters Kluwer, 2013.

¹¹ ČESKO. Zákon č. 563 ze dne 24. září 2004 o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů (zákon o pedagogických pracovnících). In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2004.

individualitě, potřebě úspěchu a tlaku okolí na dosažení výsledků a úspěchu jsou přímo v rozporu s požadavky moderního uměleckého školství.

Tyto principy tolik potřebné pro úspěšné ukončení uměleckého studia jsou v pedagogické praxi problematické. Většina pedagogů, musí projít osobnostní změnou spočívající v přechodu z individualistického pojetí práce na kolektivní a týmovou spolupráci. Vedle toho musí dojít k úpravě hodnot a k výměně vlastní důležitosti za odpovědnost směřující k výchově svěřených žáků a jejich uměleckému rozvoji. Pokud je tento přerod úspěšný, dosáhne pedagog souladu s principy RVP a přispěje k rozvoji klíčových kompetencí u žáků. Soutěže se tak stanou přirozenou součástí výuky bez negativního dopadu na žákův umělecký vývoj a psychiku.¹²

Problematické interpretačních soutěží ZUŠ může výrazně pomoci i vedení škol, působením na své pedagogické pracovníky k pochopení moderních principů uměleckého vzdělávání. Zároveň je nutné stanovit kritéria odměňování a hodnocení pedagogů na hodnotách slučitelných s ideou RVP.¹³

Pokud se zamyslíme nad specifikacemi základního uměleckého školství, zjistíme, že ve vedení tohoto typu školy musí být osobnosti schopné odolávat tlakům pedagogického sboru a usměrňovat jeho postoje. Část pedagogických pracovníků v základním uměleckém vzdělávání vyžaduje poměrně velkou autonomii. Problematiku soutěží a přehlídek chápou jako možnost vlastní sebe prezentace a mohou mít tendence využívat žáky. Díky nezdravému sebevědomí mohou manipulovat žáky k podobným postojům a při soutěžním neúspěchu mohou mít tendenci přenést vinu na žáka, porotce, nebo jiné okolnosti, které ospravedlňují jejich selhání. V takových případech je nezbytná intervence vedoucích pracovníků, aby zabránila možným negativním dopadům na vývoj žáka.¹⁴ Vedení školy musí poukázat na zastaralost takového přístupu a vést v těchto ojedinělých případech učitele k pochopení myšlenek RVP.

Soutěže základních uměleckých škol mají v umělecké výchově žáků ZUŠ důležitou roli. Pokud jsou vize vedení školy totožné s výše uvedenými cíli RVP, mohou přinést velký zisk žákům školy i jejich pedagogům.¹⁵ Prostředí soutěží v sobě skrývá velké možnosti, jak

¹² POL, Milan. *Škola v proměnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

¹³ BOŘEK, Lubor. Soutěže ZUŠ, tentokrát trochu jinak. In: *Řízení školy ZUŠ 2/2013*, Praha, Wolters Kluwer, 2013.

¹⁴ MRHAČ, Josef. *Teorie a praxe školského managementu – řízení výchovy a vzdělávání*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005.

¹⁵ KOLAFA, Tomáš. Soutěže z širšího zeměpisného pohledu aneb "Pedagogický terorismus" porotců. In: *Řízení školy ZUŠ 4/2015*, Praha, Wolters Kluwer, 2015.

žáky motivovat, poučit, seznámit s novými interpretačními principy a hlavně naučit poznat a obdivovat kvalitní práci byť i v případě konkurence, která zrovna zvítězí. Pedagog má prostřednictvím soutěží prostor zkvalitňovat kompletně klíčové kompetence u svého žáka. V rámci soutěžní přípravy dochází u žáka k rozšíření repertoáru, zkvalitnění hry, zlepšení koncentrace a získání schopnosti vyrovnat se s chybou, či trémou při veřejném vystupování. Pedagog by měl rovněž vést žáka ke zdravému pohledu na soutěžení bez škodlivé rivality. Podobně musí působit ředitel školy na své pedagogy. Měl by situaci kolem soutěží uklidňovat a poukazovat na kladné morální hodnoty a vést učitelský sbor ke spolupráci.

Závěr

Jak již bylo řečeno na počátku, předložená studie si vytyčila za cíl upozornit na eventuální úskalí interpretačních soutěží základních uměleckých škol a nastínit možnosti řešení vzniklých problémových situací.

Zvážením všech specifik problematiky interpretačních soutěží organizovaných MŠMT, zjišťujeme, že opravdu zastávají důležitou roli v pedagogickém procesu základního uměleckého školství. Pokud jsou vize pedagogů a ředitelů ZUŠ totožné s cíli a filozofií soutěží, mohou přinést velký zisk žákům školy i jejich pedagogům. Prostředí soutěží v sobě skrývá velké možnosti jak žáky motivovat, poučit, seznámit s novými interpretačními možnostmi a hlavně naučit poznat a obdivovat kvalitní práci byť i v případě své prohry.

Úkolem pedagogů je mimo kvalitní interpretační přípravu, také vypěstovat u žáka zdravý pocit sebevědomí a schopnost přijmout vlastní neúspěch a ponaučit se z něj. Pedagog by měl při přípravě žáků na soutěže pamatovat na ideu RVP a snažit se o maximální rozvoj klíčových kompetencí u žáka.

Vedení školy musí mít stále na paměti nutnost přesvědčovat zaměstnance o významu rozumného přístupu v problematice interpretačních soutěží. Má povinnost stmelovat pedagogický kolektiv a motivovat jej k odpovědnosti za společné dílo. Prostřednictvím dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (zákon 563/2007 o pedagogických pracovnících, ve kterém je zakotvena povinnost učitelé, se po dobu své pedagogické činnosti zúčastnit DVPP, na které je určeno 12 dnů studijního volna), by mělo učitele vysílat na semináře a školení, určené k této problematice. Odborně vedená školení bývají velmi podnětná, inspirativní a díky společně strávenému času výrazně stmelují kolektiv.

PRAMENY A LITERATURA

- BOŘEK, Lubor. Soutěže ZUŠ, tentokrát trochu jinak. In: *Řízení školy ZUŠ 2/2013*, Praha, Wolters Kluwer, 2013.
- ČESKO. Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 55 ze dne 28. ledna 2005 o podmínkách organizace a financování soutěží a přehlídek v zájmovém vzdělávání. In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2005.
- ČESKO. Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 71 ze dne 9. února 2005 o základním uměleckém vzdělávání. In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2005.
- ČESKO. Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2004.
- ČESKO. Zákon č. 563 ze dne 24. září 2004 o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů (zákon o pedagogických pracovnících). In: *Sbírka zákonů České republiky*, Praha, 2004.
- KOLAFA, Tomáš. Soutěže z širšího zeměpisného pohledu aneb "Pedagogický terorismus" porotců. In: *Řízení školy ZUŠ 4/2015*, Praha, Wolters Kluwer, 2015.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Rámcový vzdělávací program pro základní umělecké vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2010.
- MRHAČ, Josef. *Teorie a praxe školského managementu – řízení výchovy a vzdělávání*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005.
- MŠMT. *Organizační řád soutěží a přehlídek základních uměleckých škol*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014, Č. j.: MSMT-35702/2014-1.
- POL, Milan. *Škola v proměnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- VÁNOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.